

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

GIREIDI YA 12

TSHIVENDĀ LUAMBO LWA HAYANI (HL)

BAMMBIRI ĽA U THOMA (P1)

LARA 2025

TSUMBANDĪLA YA U MAKĀ

MARAGA: 70

Tsumbandĭla iyi ya u maka i na masiatari a 9.

KHA VHA PFESESE:

- Memorandamu uyu u tou vha tsumbandila fhedzi ya u thusa vhatoli/vhamaki.
- Ngauralo, a u tei u vha wone ambadzifhele nga wothhe lini.
- Phindulo dza vhagudi dzi tea u sedzwa u ya nga vhukoni ho taniwaho kha phindulo yeneyo.
- Phindulo dzi tea u eliwa nga u angaredza, nahone mbuno dzi newe ho teaho zwi tshi tevhedza maga o dzhiwaho kha mutangano wa ndinganyiso.
- Memorandamu uyu u do thoma wa dzulelwa dzulo nga vhothe vha kwameaho musu u tola/maka hu sa athu u thoma.

KHETHEKANYO YA A: THOLOKANYONDIVHO**NDAELA KHA VHATOLI/VHAMAKI****Maga a u tola/maka tholokanyondivho:**

- Ngauri ndivho i kha u pfesesa, mupeleto wo khakheaho na vhukhakhi ha luambo kha phindulo zwi songo newa ndatiso nga nda ha musu vhukhakhi honoho vhu tshi thithisa kupfeselele/u shandula zwi ambwaho. (Honeha, vhukhakhi vhu di fanela u sumbedzwa.)
- Arali mulingiwa a shumisa maipfi a luambo lwiwe lune a sa khou lingwa khalwo, kha vha tsinye ito kha maipfi ayo, nahone arali phindulo i tshi kha di pfala, hu songo vha na ndatiso. Honeha, arali ipfi li bvaho kha lwiwe luambo lwo shumiswaho kha tshibveledzwa nahone la lavhelelwa kha phindulo, izwi zwi a tangedze.
- Kha mbudzi dzo vuleaho, a hu na maraga dzine dza fanela u avhelwa kha EE/HAI kana NDI A TENDA/A THI TENDI. Tshiitisi/thikhedzo/thuthuwedzo ndi zwone zwine zwa fanela u sedziwa.
- A hu na maraga dzine dza tea u avhelwa phindulo dzi todaho NDI NGOHO/A SI NGOHO kana MBUNO/KUHUMBULELE. Tshiitisi/thikhedzo/thuthuwedzo ndi zwone zwine zwa fanela u sedziwa.
- Musu phindulo ya ipfi lithihi yo lavhelelwa, hone mulingiwa a nea fhungo lothe, kha a newe maraga; tenda fhedzi ipfi lo lavhelelwaho la talelwa kana lo sumbedzwa.
- Musu mbuno mbili/tharu dzi tshi todiwa, ngeno nnzhi dzo nekzedzwa, kha vha make fhedzi mbili/tharu dza u thoma.
- Kha vha tangedze u fhambana ha nyambotavhi.
- Kha mbudzi dza u nanga kha zwinzhi, kha vha tangedze ZWOTHE, ledere li livhanaho na phindulo yone NA/KANA phindulo yo riwalwaho nga vhudalo.

MBUDZISO YA 1: U VHALA U ITELA U WANA T̃HALUTSHEDZO NA U PFESESA

MBUDZISO YA 1

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA A

- 1.1 Ndi u vha na muloro/tshipikwa.✓ (1)
- 1.2 - U itela uri a kone u tsireledza muṭa.✓
- U itela u tikedza muṭa.✓ (2)
- 1.3 - Zwi mu ṇea mutakalo.✓
- Zwi ita uri a vhonele a wa ndeme tshitshavhani.✓ (2)
- 1.4 - U rengela vhagudi zwishumiswa zwa ngudo.
- U ṇetshedza tshifhinga tshawe nga u tou shuma.
- U thetshesela zwine vhathu vha ṭoda.
- U ṇea vha shayaho zwiliwa.
- U ṇea zwifuko zwi dudelaho.
[ZWIRARU fhedzi.]✓✓✓ (3)
- 1.5 U sumbedza vhathu uri vha tea u thusana/Muthu ha koni u ita zwinzhi a eṭhe.✓✓ (2)
- 1.6 - Muhumbulo muhulwane ndi wa uri muswa kha ḍiimise musi a tshi nanga buḍo, a songo edzisela khonani musi a tshi khetha zwine a tama u vha zwone, a dovhe hafhu a ṭode ṇdivho yo fhelelaho nga ha buḍo ḷawe.✓✓ (2)
- 1.7 - Zwi vhangela mitsiko ya muhumbulo.✓
- Zwi ita uri muvhili u dzulele u farwa nga malwadze.✓ (2)
- 1.8 D/mu sasaladza.✓ (1)
- 1.9 Ee, ndi a tendelana nazwo ngauri:
- Arali muthu a tshi ḍṭanganedza/pfesesa na vhaṇwe vha a mu pfesesa/ṭanganedza.
- Muthu kha tende uri vhathu vho fhambana/a vha fani.
- Muthu a vhesa na thaidzo a vhona a sa dzhielwi ṇṭha zwi a mu vhangela na malwadze.
[Mbuno THARU dzi pfalaho]✓✓✓ (3)

- 1.10 - Ndi nga mu eletshedza uri a ye kha vhashumelavhapo.
- Ndi nga mu eletshedza uri a ye kha vhafunzi.
- Ndi nga mu eletshedza uri a ye kha vhadivhivhamihumbulo.
- Ndi nga mu eletshedza uri a ye kha vhathu vhahulwane vha muta vhane a vha fhulufhela.
[ZWIRARU fhedzi zwi pfalaho].√√ (3)

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA B

- 1.11 Ndivho ine mufodi a khou i bveledza ndi ya u thusa vhaholefhali/vha sa koni u diitela nga u vha nekedza tshomedzo dza u vha thusa.√√ (2)
- 1.12 - Ndi pfanelo ya uri muholefhali u tea u dzhena tshikolo huiwe na huiwe.
- Ndi pfanelo ya u thonifhiwa ha vhaholefhali.
- Ndi pfanelo dza u itelwa tshumelo sa mudzulapo wa Afurika Tshipembe.
[ZWIVHILI fhedzi zwi pfalaho].√√ (2)
- 1.13 Vhudipfi ha u takala,√ ngauri ndi vhona muholefhali a tshi khou netshedzwa tshishumiswa tsha u gogodela ngatsho musi a tshi tshimbila.√ (2)

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA A NA B

- 1.14 Zwothe zwi khou amba nga ha vhaswa vhane vha thusa tshitshavha tsha havho.√ TSHIBVELEDZWA TSHA A tshi khou amba nga ha vhaswa vhane vha thusa vhadzulapo nga u vha nekedza zwishumiswa zwo fhambanaho sa zwishumiswa zwa ngudo na zwiwe,√ ngeno TSHIBVELEDZWA TSHA B hu tshi vhonala vhaswa vha tshi khou nekedza mugudi wa muholefhali tshishumiswa tsha u gogodela ngatsho.√ (3)

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA A: 30

KHETHEKANYO YA B: MANWELEDZO

MBUDZISO YA 2: U NWELEDZA NGA MAIPFI ANU

Ndila ya u maka manweledzo:

Manweledzo a tea u makiwa nga ndila i tevhelaho:

- **Kuavhelwe kwa maraga:**
 - Maraga dza 7 kha mbuno dza 7 (maraga 1 kha mbuno).
 - Maraga 3 ndi dza luambo.
 - Thanganyelo ya maraga: 10
- **Kuavhelwe kwa maraga dza luambo musi mulingiwa a songo anulula/kopolola maipfi o tou ralo:**
 - Mbuno dza u bva kha 1–3 dzi re dzone: avhelani maraga 1
 - Mbuno dza u bva kha 4–5 dzi re dzone: avhelani maraga 2
 - Mbuno dza u bva kha 6–7 dzi re dzone: avhelani maraga 3
- **Kuavhelwe kwa maraga dza luambo musi mulingiwa o anulula/kopolola maipfi o tou ralo:**
 - Khouthesheni dza u bva kha 6–7: ni songo avhela maraga dza luambo
 - Khouthesheni dza u bva kha 4–5: avhelani maraga 1 ya luambo
 - Khouthesheni dza u bva kha 2–3: avhelani maraga 2 dza luambo

PFESANI:

- **Tshivhalo tsha maipfi:**
 - Vhamaki vha tea u khwathisedza tshivhalo tsha maipfi o shumiswaho.
 - Vha songo tusa maraga arali mulingiwa a songo sumbedza tshivhalo tsha maipfi, kana arali tshivhalo tsha maipfi tsho sumbedzwaho tsho khakhea. Arali tshivhalo tsha maipfi tsho fhira, kha vha vhale u swika kha fhungo la u fhedzisa li re nthha ha tshivhalo tsho tetshelwaho, vha litshe ayo manwe a manweledzo o salaho.

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA C

NO	KHOUTHESHENI	NO	MBUNO
1	'Muswa u tea u digudisa u lumelisa vhathu musi e hothe-hothe.'	1	Muswa kha lumelise misi yothe.
2	'Muswa u fanela u ditukufhadza tshifhinga tshothe, ndi hone na vhañwe vha tshi do mu thonifha.'	2	U ditukufhadza ndi zwa ndeme kha muswa.
3	'Muswa kha digudise uri arali o khakha a disole a humbele pfarelo.'	3	Muswa kha humbele pfarelo musi o khakha.
4	'Ndi zwa ndeme uri vhaswa vha fhulufhedzee kha zwothe zwine vha ita kana u amba.'	4	Vhaswa kha vha vhe vhathu vha fhulufhedzeaho.
5	'Muswa kha vhavhalele vhañwe vhathu musi vhe vhutunguni kana vha kha nyimele dzi kondaho.'	5	Muswa kha vhe muthu ane a vhavhalela vhañwe musi vhe khomboni.
6	'Muswa u tea u amba ngoho ngauri ndi zwone zwi fhataho mvumbo yavhudi.'	6	U amba ngoho zwi fhata vhuvha havhudi ha muswa.
7	'Muswa kha digudise u livhuwa misi yothe arali o thusiwa kana o fhiwa tshithu.'	7	Muswa kha livhuwe zwifhinga zwothe, arali o newa thuso.

TSHIVHUMBEO TSHA PHARA

PFESSESANI: Iyi i tou vha tsumbo; mulingiwa ha lavhelelwi u tou i bvisa yo tou ralo kokotolo lini.

Muswa kha vhe muthu a konaho u lumelisa misi yothe. Muthu u fanela u sa dihudza musi e vhukati ha vhañwe vhathu. Muswa kha humbele pfarelo arali o ita vhukhaxhi. Muthu u fanela u fhulufhedzea nga zwifhinga zwothe ngauri ndi zwone zwi mu fhataho. Muswa kha vhe muthu ane a vha na mbilu ya u vhavhalela vhañwe vhathu musi vhe khakhathini. U amba ngoho zwi fhata vhuvha havhudi ha muswa hu si u amba mazwifhi. Honeha u livhuwa zwifhinga zwothe zwi a vulela muthu dziphatshutshedzo vhutshiloni hawe zwa mu nakela.

[Maipfi: 90]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA B: 10

KHETHEKANYO YA C: ZWIVHUMBEO NA MILAYO YA KUSHUMISELE KWA LUAMBO

Maga a u tola/maka

- Mupeleto:
 - Phindulo ya ipfi lithihi i tea u newa maraga naho mupeleto wo khakhea, nga nnda ha musu vhukhaki uho vhu tshi shandukisa thalutshedzo ya ipfi lenelo.
 - Kha phindulo ya fhungo lo dalaho, vhukhaki ha mupeleto vhu tea u newa ndatiso arali vhu kha tshivhumbeo tsha luambo lwonolwo lu lingiwaho ngalwo.
 - Hune ha lingiwa pfufhifhadzo ya ipfi (aburivesheni), phindulo i tea u newa i kha mupeleto wonewone.
- Zwivhumbeo zwa mafhungo zwi tea u vha zwi kha divhafhungo/girama yoneyone, nahone yo newa i kha mafhungo o fhelelaho/kana sa zwi ananaho na ndaela.
- Kha mbudziso dza munangelo, kha vha tangedze ZWOTHE, ledere li tshimbilelanaho na phindulo yone NA/KANA phindulo yo nwalwaho nga vhudalo.

MBUDZISO YA 3: U SENGULUSA KHUNGEDZELO

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA D

3.1	Mushumo wa khephusheni ndi wa u kunga uri vhathu vha de u renga khuhu na makumba.v	(1)
3.2	Mitengo yashu i tou kokovha fhasi.v	(1)
3.3	Mukungedzeli u shumisa mbudziso ya rethoriki a tshi toda u bvisela khagala uri a hu na muthu ane a nga vhenga khuhu na makumba avho, ngauri ndi zwavhudi.vv	(2)
3.4	B/dalesa.v	(1)
3.5	Mutshila ndi -lume.v	(1)
3.6	Mukungedzeli u livhisa khungedzelo iyi kha tshigwada tsha vhathu vhane vha takalela nama ya khuhu na makumba,v ngauri zwine zwa khou kungedzelwa afha ndi khuhu na makumba.v	(2)

3.7 Mukungedzeli o kona u swikelela bono lawe nga u sumbedza:

- tshifanyiso tsha khuhu na makumba.
- thekiniki ya fonto.
- luambo lwa u fhuredzela.
- Logo.
- khephusheni.
- vhukwamani.
- fhethu.
- zwifhinga zwa u vula na u vala.

KANA

Mukukegedzeli ha ngo kona u swikelela bono lawe ngauri:

- Mukungedzeli o shaedza u nea mutengo.
- O shaedza u shumisa fonto thukhu ya u dzumba/fhuredzela.

[Mbuno MBILI fhedzi dzi pfalaho]√√

(2)

[10]

PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA E

4.1 Ndeme ndi ya uri mutaleli a kone u vhona muambi zwavhudi.√

(1)

4.2 Vhasidzana ni funesa tshikolo.√

(1)

4.3 Phambano ndi ya uri muthu wa 2 u pfala a na dzangalelo la u toda u guda/u vha na ndivho/ ngeno muthu wa 4 a tshi pfala a tshi khou tambula nga u dzhena tshikolo/a sa todi u guda.√

(2)

4.4 Vhudipfi ndi ha u takala,√ muthu wa 1 u amba a tshi imisa na zwanda ngeno tshifhatuwo tshawe tshi tshi sumbedza vhudifhulufheli.√

(2)

4.5 C/Li no pfukela.√

(1)

4.6 Ndi nga si do tolou tambula.√

(1)

4.7 Muthu wa 3 u tutuwedza vhagudi kha u:

- Vhalesa vha phasa vha isa phanda na pfunzo dzavho vhe dziyunivesithi/ kholedzhini na huriwe.
- Phasa nga maraga dza ntha uri vha kone u wana dzibasari.
- Kondelela u dzhena tshikolo wo difunga.

[Maraga 2 kha mbuno MBILI dzi pfalaho] √√

(2)

[10]

MBUDZISO YA 5: KUSHUMISELE KWA LUAMBO NGA NDILA YONE**PHINDULO: TSHIBVELEDZWA TSHA F**

- 5.1 Maḍi a wanalaho nkhoni a a **rotholela** zwavhuḍi.✓ (1)
- 5.2 Khalaniwaha ya Luṭavula a hu na muthu a sa i funi **saizwi/ngauri** vhuria ho onesa.✓ (1)
- 5.3 Mutondavenda muvhuya ndi o faho ✓– Muthu u vhonala u luga hawe musi a si tsha tshila.✓ (2)
- 5.4 **Lwendo** ✓– Makhulu vho fara **lwendo** lwa u ya vhugalaphuka.✓ (2)
- 5.5 Limudi la tshitevheli.✓ Mushumo: Nyito dzi sa fani dzi bvelela mazha/khathihi.✓ (2)
- 5.6 Tshigwangwa ho ngo vhonwa nga muthu musi e kati na u rekhoda/Tshigwangwa musi e kati na u rekhoda ho ngo vhonwa nga muthu.✓✓ (2)
- [10]

THANGANYELO YA KHETHEKANYO YA C: 30
MARAGAGUTE: 70